

CIPER – NEGOTOVA PRIHODNOST AFRODITINEGA OTOKA**André-Louis Sanguin in Mojca Dolgan-Petrič**

UDK 911.3(564.3)

CIPER – NEGOTOVA PRIHODNOST AFRODITINEGA OTOKA*André-Louis Sanguin, prof., dr., Département de Géographie, Faculté des Sciences, Université d'Angers, Angers, Francija,***Mojca Dolgan-Petrič**, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Slovenija

Do petdesetih let je Ciper predstavljal model kulturnega sožitja dveh narodnih skupnosti. Dekolonizacija leta 1960 je pomenila uvod v etnične spopade med grško in turško govorečim prebivalstvom. Do dokončne razdelitve otoka je prišlo po turški invaziji leta 1974, ko je nastala na jugu gospodarsko uspešna Republika Ciper, na severu pa marionetna, mednarodno nepriznana država Turška republika Severni Ciper. Članek obravnava vzroke ciprskega problema ter možnosti za ponovno združitve otoka po zgledu Nemčije.

UDC 911.3(564.3)

CYPRUS – UNCERTAIN FUTURE OF ISLAND OF APHRODITE*André-Louis Sanguin, Prof., Dr., Département de Géographie, Faculté des Sciences, Université d'Angers, Angers, France,***Mojca Dolgan-Petrič**, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Slovenia

Until the fifties, Cyprus was a model of cultural coexistence among two ethnic communities. Decolonization made up the prologue to ethnic partition between Greek-speaking and Turkish-speaking people. The 1974 Turkish invasion generated a huge population exodus on an ethnic basis. South of the cease-fire line, recognized Republic Cyprus enjoys a flourishing economy. North, the so-called Turkish Republic of Northern Cyprus symbolizes an archetype of pure puppet state. Territorial settlements for Cyprus question are scrutinized. Is possible a German-styled reunification for that hostage island?

Ob letošnjem praznovanju 35. obletnice neodvisnosti Cipra ostaja otok še vedno eno od večjih svetovnih kriznih žarišč. Medtem ko se na enem koncu Evrope krepijo združitveni procesi, se jugovzhodni del stare celine vse bolj zapleta v mednacionalne spore, kjer je tudi posredovanje Organizacije združenih narodov neuspešno. Zaradi mnogih podobnosti z balkansko krizo je primer Cipra poučen in hkrati zaskrbljujoč, saj mu kljub trideset let dolgim pogajanjem zaenkrat še ni videti konca.

Otok Ciper leži na skrajnem vzhodu Sredozemlja, 97 km od sirske obale, in pomeni zadnje evrop-

ske ozemlje. S površino 9250 km² je za Sardinijo in Sicilijo tretji največji otok v Sredozemskem morju. Dolg je 240 km in širok 100 km. Leta 1994 je štel okrog 730.000 prebivalcev. Od severa proti jugu si sledi pet pokrajin. Prva med njimi je od 3 do 5 km široka obalna ravnica z glavnim mestom Kyrenia. Zaradi dobre namočenosti je to najbolj zelena pokrajina na otoku. Postopoma se dviguje v močno razjedeno kraško pogorje Pentadactylos. Sledi osrednja planota Mesaoria, kjer leži prestolnica Cipra, Nikozija. To je od 30 do 50 km široka dolina največje ciprske reke Pedios, pokrita z rodovitno kraško prstjo in intenzivno kmetijsko obdelana (žita, krompir, nasadi agrumov). Mesaoria se proti jugu dvigne v gorsko verigo vulkanskega izvora Troodos z najvišjim vrhom Olympus (1951 m n. m.). Pogorje je največji zbiralnik tekoče vode na otoku. Poraslo je pretežno z iglastim gozdom, med katerim srečamo endemično vrsto cedre in evkaliptus. Skrajni južni del otoka pripada z makijsko poraslemu kraškemu gričevju, kjer med kulturnimi rastlinami prevladujejo vinska trta, oljka in rožičev. Holocenska obalna ravnica je pokrita z obsežnimi nasadi agrumov in bananovih palm. Velik del obale je izkoriščen za turistične namene, saj ugodne temperature morja omogočajo turistom celoletno kopanje (srednja temperatura morja je januarja 16°C, avgusta pa 25°C). Peščene plaže se izmenjujejo z osamljenimi zalivi in skalnimi rti, med največja turistična središča pa sodijo Larnaca, Limassol in Paphos.

Slika 1: Ulica v središču Nikozije (grško Levkosia, turško Lefkosa) z demarkacijsko črto pod nadzorom modrih čelad OZN, ki deli ciprsko glavno mesto na grški in turški del. T. i. »zelena črta« je prehodna le za diplomate in pripadnike OZN. (Foto: A.-L. Sanguin.)

Slika 2: Spomenik nadškofu Makariosu (1913–1977), očetu neodvisnega Cipra in predsedniku države med letoma 1960 in 1974. (Foto: A.-L. Sanguin.)

Zaradi lege na stičišču različnih kultur ter naravnih bogastev (rudniki bakra so dali otoku tudi ime), je bil Ciper v zgodovini plen velikih političnih sil, ki so na njem zapustile sledi v obliki bogate kulturne dediščine. Do leta 58 n. št. je bil Ciper del antične Grčije. Po priključitvi k rimskemu imperiju je bil podvržen pokristjanjevanju. Sledilo je obdobje Bizantinskega cesarstva v letih od 395 do 1191, ko je grško prebivalstvo sprejelo pravoslavno vero. V naslednjih tristo letih je bil Ciper svobodno katoliško kraljestvo pod vladavino francoskih križarjev. Iz tega obdobja so ohranjeni številni spomeniki gotske arhitekture. Nato je otok prešel pod upravo Beneške republike. Kot zadnja trdnjava krščanstva v Sredozemlju se je dolgo upiral otomanskemu ekspanzionizmu. Turki so se ga končno polastili leta 1571 in ostali na njem do leta 1878. To je bilo obdobje stagnacije, ko se je na otok priselilo 20.000 turških vojakov, njihovi potomci pa predstavljajo danes turško manjši-

no. Po Berlinskem sporazumu leta 1878 je Ciper prišel pod upravo Velike Britanije kot kolonialna posest. Neodvisen je postal šele leta 1960.

Do sredine petdesetih let je bilo sožitje med Grki in Turki na Cipru edinstvena sinteza zahodne in vzhodne kulture. Tedaj je na otoku živelo 574.000 prebivalcev, od tega 81 % Grkov in 18 % Turkov, ki so bili razpršeno poseljeni po otoku. Od 629 naselij je bilo 392 popolnoma grških, 123 turških in 114 mešanih. Zanimivo je, da sta oba naroda živela dokaj ločeno, saj ni bilo mešanih zakonov, podjetij ali šol. Tako se Turki niso šteli za manjšino, pač pa za enakopravno narodno skupnost. Do skalitve odnosov je prišlo na začetku petdesetih let, ko so ciprski Grki začeli obujati gibanje ENOSIS, ki pomeni zavzemanje za združitve vseh ozemelj z grško kulturo v enotno državo. Leta 1955 so organizirali oborožen odpor proti Angležem. Le-ti so za rešitev krize sklicali tripartitno konferenco v Londonu, na katero so poleg Grčije povabili tudi Turčijo, čeprav se je ta otoku odpovedala že leta 1920 s podpisom mirovnega sporazuma. S ponovnim vmešavanjem Turčije so Angleži ciprski spor internacionalizirali in ga spremenili v grško-turški spor. Ankara je tako zopet dobila odločilno vlogo pri reševanju usode Cipra, kar je istčasno pomenilo uvod v etnično delitev otoka. Prvi spopadi med Grki in Turki so se začeli marca 1956. Sledilo jim je preseljevanje prebivalstva iz narodnostno mešanih območij. Ker turška skupnost ni bila pripravljena sprejeti statusa manjšine, je s pomočjo Ankare ustanovila politično stranko, ki je pred osamosvojitvijo otoka zahtevala popolno enakopravnost turške manjšine z grško večino. Na drugi strani je neodvisnost za ciprške Grke pomenila le korak do kasnejše priključitve h Grčiji.

Slika 3: Novo obmorsko letovišče Ayia Napa ob jugovzhodni obali Cipra. (Foto: A.-L. Sanguin.)

Ciper je postal neodvisna država 16. avgusta 1960 ter po osmih stoletjih spet prišel pod upravo grško govorečega prebivalstva. Nova ustava je bila zasnovana tako, da je Turkom poleg kulturne avtonomije zagotavljala tudi 30 % poslanskih sedežev in delovnih mest v javni upravi in vojski. Tako veliko soudeležbo turške manjšine v političnem življenju je grška skupnost težko sprejela in pojavile so se težnje po odpravi turških privilegijev. Po osamosvojitvi se je postopoma začela spreminjati tudi kolektivna psihologija obeh narodnih skupnosti. Grki so začeli vse bolj poudarjati svojo pripadnost otoku. V Grčiji je v tem času namreč vladala vojaška diktatura in tudi življenjski standard je bil bistveno nižji od ciprskega. Na drugi strani so ciprski Turki postali duhovno in politično močno odvisni od celinske Turčije.

Ob koncu leta 1963 je prišlo v Nikoziji in na celotnem otoku do krvavih medetničnih spopadov. Turki so izstopili iz vseh vladnih organov, ustanovili svojo vlado ter zahtevali ozemeljsko delitev otoka, s čimer naj bi Ciper postal kantonalna federativna država dveh geografsko ločenih narodov. Položaj je

postal tako napet, da so morali posredovati tudi angleški vojaki, nastanjeni v suverenih britanskih oporiščih Dhekelia in Akrotiri. Marca 1964 jih je zamenjalo 6000 pripadnikov modrih čelad Organizacije združenih narodov. Nekaj mesecev kasneje je na otok prišlo še 5000 grških in 10.000 turških vojakov. Veliko število vojakov je sicer omililo spopade, začelo pa se je množično preseljevanje Turkov. Naselili so se v 45 enklavah pod nadzorom Organizacije za turško obrambo. Tako so nastali neke vrste rezervati poceni delovne sile, v katerih je med letoma 1964 in 1974 živelo 100.000 ljudi. Izolacijo in grško gospodarsko blokado je nekoliko omilila pomoč Rdečega križa in Organizacije združenih narodov. V tem času so modre čelade tudi v središču Nikozije vzpostavile nevtralno cono med grškimi in turškimi četrtmi, imenovano »Zelena črta«, ki obstaja še danes.

Kljub sorazmernemu miru taka ozemeljska ureditev ni mogla dolgo trajati. Na pogajanjih je vsaka stran vztrajno zagovarjala svoje stališče glede ureditve države, Grki unitaristično, Turki federalistično.

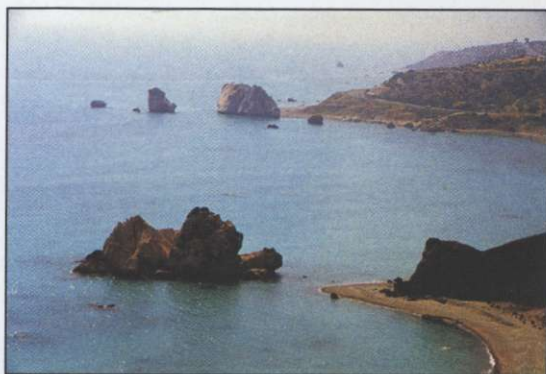
Slika 4: Mošeja Hala Tekke Sultan v bližini Larnace, do leta 1974 največje zbirališče muslimanskih romarjev na otoku. (Foto: A.-L. Sanguin.)

Poleg tega je Ankara vse bolj izkoriščala ciprske Turke za uresničevanje svojih interesov na otoku.

Do novega spora je prišlo julija 1974. Tedaj je bil z državnim udarom odstranjen nadškof Makarios, kar je Turčija izkoristila za vojaško invazijo. S pomočjo 37.000 vojakov je v enem mesecu zavzela več kot tretjino otoka vse do 35. vzporednika (t. i. črta Attila). Turški napad je zahteval 3500 žrtev, od tega 3000 Grkov. Še vedno pogrešajo 1610 ljudi grške narodnosti. Prišlo je do novega vala preseljevanja. S severa je bilo izgnanih 200.000 Grkov, z juga pa je pribežalo 42.000 Turkov. Tako je turška manjšina zasedla 39 % otoka, od zaliva Morphou do Famaguste. Na obeh straneh 180 km dolgega in od 3 do 7 km širokega nevtralnega pasu pod nadzorom modrih čelad sta nastali dve etnično čisti ozemlji, ki sta v zadnjih dvajsetih letih doživeli popolnoma različen družbenoekonomski in politični razvoj.

Republika Ciper je mednarodno priznana država z demokratično, legalno izvoljeno vlado. Po turški okupaciji je bilo le malo obetov za ekonomsko preživetje južnega dela otoka, saj je v turških rokah ostalo 60 % vodnih virov, 65 % obdelovalnih površin, posejanih z žitom, 80 % nasadov agrumov, 73 % hotelskih zmogljivosti in največje otoško pristanišče Famagusta. Poleg tega so bili novi državi v breme številni begunci, ki so sprva živeli v begunskih taboriščih, kasneje pa so se preselili v hitro se razvijajoča urbana središča Limassol, Larnaca in Nikozija. H gospodarskemu razcvetu je zlasti pripomogla odprtost v svet ter nepričakovane spremembe, ki jih je prinesla bližnjevzhodna kriza. Po začetku vojne v Libanonu je namreč Ciper od Bejruta prevzel vlogo vodilnega finančnega in servisnega središča na Bližnjem Vzhodu.

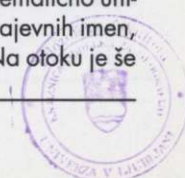
Popolnoma na novo je bilo zgrajeno prometno omrežje, letališče v Larnaci in Paphosu, pristanišče v Limassolu ter omrežje za vodno oskrbo in namakalni sistemi. Med gospodarskimi panogami najbolj izstopa kmetijstvo, ki zaposluje 14 % aktivnega prebivalstva in prispeva četrtino dohodka od izvoza. Ciper je največji izvoznik sadja in zelenjave na tržišča Arabskega polotoka. V arabskem svetu so zelo iskana tudi ciprska gradbena podjetja. Republika Ciper je uspešna tudi na področju pomorskega prometa, turizma, trgovine in bančništva. V teh dejavnostih je zaposlenega 57 % aktivnega prebivalstva, ki ustvari 60 % domačega proizvoda. Ciprsko ladjeve premore več kot 2000 ladij z 22 milijoni brutoregistrskih ton, kar ga uvršča na 5. mesto na svetu. Z us-

Slika 5: Zaliv Petra Tou Romiou v bližini Paphosa, kjer se je po grški mitologiji rodila boginja lepote Afrodit, simbol otoka. (Foto: A.-L. Sanguin.)

tanovitvijo prostocarinske cone je Limassol postal največje pristanišče za pretovarjanje v vzhodnem Sredozemlju. Dohodki od turizma prispevajo letno 22 % družbenega proizvoda. Leta 1993 je otok obiskalo 2 milijona turistov. Na južni obali je nastalo več velikih hotelskih kompleksov in letovišč (Pernera, Protaras, Ayia Napa). Posebnost Cipra je tudi močna prisotnost tujega kapitala, ki so ga privabili z ugodnimi davki, s poceni in dobro izobraženo delovno silo, z ugodnostmi pri ustanavljanju t. i. off-shore podjetij ter z dobro telekomunikacijsko opremljenostjo. Tako ima danes na Cipru sedež 7000 tujih družb, ki od tod vodijo svoje posle na Bližnjem Vzhodu. Republika Ciper je torej v dvajsetih letih napredovala v pravi gospodarski čudež. Družbeni proizvod na prebivalca je bil leta 1992 kar 11.390 USD, kar je toliko kot v Španiji, skoraj enkrat več kot v Sloveniji ter štirikrat toliko kot na turškem delu otoka. Stopnja brezposelnosti se giblje okrog 2 %, letna gospodarska rast pa je od 4 do 7 %. Ciprski funt velja za trdno valuto, k splošni stabilnosti pa pripomore tudi dobra javna uprava, podedovana od Angležev ter visoka stopnja družbene kohezije oziroma zavest o pripadnosti otoku. Vsi ti pozitivni gospodarski kazalci so Republiko Ciper vzpodbudili, da je leta 1990 uradno zaprosila za članstvo v Evropski zvezi, s katero jo že veže pridružitveni sporazum glede carinske zveze iz leta 1988.

Turška republika Severni Ciper je bila razglašena 15. novembra 1983, vendar državo priznava le Turčija. Tudi sicer je na vsakem koraku opazna močna navezanost na Turčijo ter sistematično uničevanje vsega grškega (poturčevanje krajevnih imen, izginjanje spomenikov grške kulture). Na otoku je še

Slika 6: Skrajni zahodni rt otoka Cap Arnavitis še ni podlegel masovnemu turizmu. (Foto: A.-L. Sanguin.)

vedno prisotnih 30.000 vojakov turške vojske. Poleg tega so se v izpraznjene grške vasi sistematično naseljevali priseljenci iz Anatolije, s čimer se ni spremenila le narodna sestava otoka, pač pa tudi identiteta oziroma mentaliteta ciprskih Turkov. O številu ni točnih podatkov, ocene se gibljejo med 60.000 in 80.000 (1). Tudi denarno je država odvisna od Turčije, saj je turška lira edina legalna valuta. Največji problem je gospodarska nerazvitost, čeprav je ob zasedbi ostala v turških rokah polovica gospodarskih potencialov otoka. Država sicer prejema pomoč Ankare v višini 80 milijonov USD na leto, kar omogoča vzdrževanje življenjske ravni le na stopnji Turčije. Letna inflacija je tudi do 60%. Gospodarstvo skoraj v celoti temelji na kmetijstvu, ves uvoz in izvoz pa potekata prek Turčije. Ker država ni mednarodno priznana, je pod gospodarskim embargom, ki ga uravnava južna sosedja. Letališča so zaprta za mednarodni promet. Hotelski kompleksi v okolici Kyrenie in Famaguste so od leta 1974 zapuščeni. V vseh pogledih je Turška republika Severni Ciper neke vrste čezmorska provinca Turčije z dvajsetlet-

no politično diktaturo njenega voditelja Raufa Denktasha.

Možnosti za rešitev ciprske krize. V času integracijskih tokov v Evropi je primer Cipra svojevrsten anahronizem. Kljub dolgoletnim pogajanjem pod vodstvom generalnega sekretarja OZN vztraja vsaka stran na svojih stališčih. Nerešenih je več vprašanj, med njimi zlasti usoda britanskih vojaških baz, prisotnost turških vojakov na otoku, načrtno naseljevanje Turkov iz Anatolije in s tem spreminjanje narodnostne sestave otoka, odškodnina za vojne žrtve in grške pregnance. Poseben problem predstavlja tudi pomanjkanje in manipulacija s statističnimi in demografskimi podatki, saj že od leta 1960 na otoku ni bilo uradnega popisa prebivalstva.

Predlogov za rešitev krize je bilo že več. Po prvem naj bi otok razdelili med Grčijo in Turčijo, vendar bi to privedlo do radikalnih sprememb meja na morju. Ciprski Grki zagovarjajo združitev in unitaristično ureditev države s priznanjem nekaterih pravic turški manjšini. Tako kot v primeru Nemčije bi bila cena združitve verjetno visoka, še zlasti za bolj

Slika 7: Ozemeljska razdelitev Cibra po letu 1974 (4).

razvito Republiko Ciper. Ciprski Turki predlagajo popolno federalizacijo otoka, kjer bi obe narodni skupnosti ostali razmejeni in imeli vsaka svojo vlado z maksimalno avtonomijo ter skupno zunanjo, obrambno in monetarno politiko. Po četrtem predlogu naj bi ostalo stanje tako kot je, odprli pa bi nekaj mejnih prehodov v današnji razmejivni coni.

Vsi ti različni predlogi dokazujejo, kako zapleten je ciprski problem in koliko politične volje bo potrebne za njegovo reševanje. V vsakem primeru bi morala turška skupnost imeti zagotovljeno kulturno avtonomijo in dvojezičnost, administrativno avtonomijo po zgledu Katalonije ter skupen trg s svobodnimi gospodarskimi tokovi. Položaj se bo v prihodnjih letih še dodatno zapletel, saj tako Republika Ciper kot Turčija računata na vstop v Evropsko zvezo, pri čemer ju bodo nerešeni nacionalni spori zelo ovirali.

Na koncu zgodbe o Cipru se samo po sebi odpira novo vprašanje: Kaj pa Bosna in Hercegovina, kjer je še več žrtev, še več pregnancev, še več vpletenih držav, še več izkrivljenih dejstev in polresnic?

1. Brey, H., Heinritz, G. 1993: *Ethnicity and Demographic Changes in Cyprus in the Statistical Fog. Geographica Slovenica* 24. Ljubljana.
2. *Cyprus. The CIA World Fact Book 1994.* Washington (via Internet)
3. Drevet, J.-F. 1991: *Chypre île extreme, chronique d'une Europe oubliée.* Editions Syros, Alternatives. Paris.
4. Kyle, K. 1984: *Cyprus. Minority Rights Group Publications.* London.
5. Rigos, J. 1994: *Cyprus: Candidate for the European Union. Time* 30 (July 25). London.
6. Sanguin, A.-L. 1994: *Chypre, les dimensions ethniques d'une partition et l'avenir d'un pays. Cahiers de Géographie du Québec* 38, št. 104.
7. Yiftachel, O. 1992: *The State, Ethnic Relations and Democratic Stability: Lebanon, Cyprus, Israel. GeoJournal* 28, št. 3. Dordrecht, Boston, London.